

відіграти важливе значення у праві забезпечення продуктами робітників і службовців дороги. В його розпорядженні знаходилося 473, 3 га землі, житлові приміщення, які були власністю поміщика Тищенка. На базі його житлових приміщень розквартирували ще й дитячий прийомник [11,75]. Залізниця в 1946 р. на розвиток господарства асигнувала 114 тис. рублів, кількість працюючих довели до 118 осіб. [1,66].

Відбудовували житловий фонд дороги. За 1945 р. відновили 4778 кв.м. і заселили 135 родин, на вузлах: Ківерці Володимир - Волинськ. Також райвиконкоми районних рад для поселення працівників дороги виділили 200 квартир площею 5 тис.кв.м. Ндали допомогу в спорудженні індивідуального житла. будували 4 будинки, площею 85 кв. м кожний і не завершили 8, площею 312, 5 кв.м. Також у зв'язку з розширенням Ковельського вузла для працівників підготували 15 гуртожитків. [1,4].

Заходи, що проводилися на транспорті по його відбудові і ірішенню матеріально - побутових проблем працівників сприяли збільшенню перевезень. Напружено працювали місцеві залізничники по доставці, перевантаженню і вивезенню вантажів складів Міністерства оборони. Першими було доставлено 104171 вагон з червня 1945р. по листопад 1946р. в середньому на добу станція Ковель приймала 212 вагонів, або 3385 тонн вантажів. Вагони поступали з території Польщі. За вище-гаданий період перевантажено 65791 вагон, з яких 59340 вагонів з обладнанням. Вивантажено на землю 18755 вагонів, з яких 13078 з обладнанням [1,39].

Через велику постійну завантаженість працівників Ковельського вузла місцеві партійні органи запланували провести нараду – навчання з начальниками станцій і бригад, де виробити дієві методи роботи по покращенню формування і відправки ешелонів, а на дільниці Луцьк – Львів організувати щодобове курсування збірних поїздів. [1,37].

Таким чином наведені вище факти, судження дають певну підставу констатувати, що історія шляхів сполучення Волині й Полісся може стати предметом окремого дослідження.

1. Державний архів Луцької області, /Далі ДАЛО/, -Ф.-І.-Оп.3.-Спр.572.-Арк.6:Спр.735.-рк.7:Арк.150;Арк.14;Арк.151;Спр.933.-Арк.4;Арк.39;Арк.37.

2. Данилюк М., Панчук М. На службі фронту і тилу. – К, С.142-143.

3. Історія міст і сіл УРСР. Волинська область.-К., 1970.-С.326;С.106;

4. Історія міст і сіл УРСР. Житомирська область.-К., 1973.-С.8;471;318;

5. Історія міст і сіл УРСР. Ровенська область.-К., 1973.-С.552;553;

6. Ковалев І.В. Транспорт в Великой Отечественной войне 1941-1945гг./М., 1981.-С.294;324;286;

7. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах / 1939-1945/./Україна крізь віки.-Т.12.-К., 1999.-С.303.

8. Сергійчук В. Десять буремних літ.ОК., 1998.-С.19.

9. Украинская ССР в годы Великой Отечественной войны. Хроника событий.-К., 1985.-С.500, 504;447;500;504;

10. ЦДАГО України. -Ф.-І.-Оп.77.-Спр.378.-Арк136;73;73;

11. ЦДАВО України. -Ф.2. -Оп.7.-Спр.1833.-Арк.31;26;Спр.1830.-Арк.71 ; 72;Ф.І.-Оп.77.-Спр.271.-Арк.75;66;

Світлана БІЛЕЦЬКА, Марина ДАХНЕНКО (Київ)

ПОЛІТИКА СТАЛІНСЬКОГО РЕЖИМУ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПИТАННІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД.

2009 рік знаменний пам'ятними подіями відзначення 80 річчя утворення Організації Українських Націоналістів (ОУН) і 100 річним – ювілеєм від дня народження С.Бандери. Ці події дають змогу вкотре повернутися до витоків нашої незалежності.

Визначний український письменник В.Стефанік відзначав, що Україна доволі значний час була поділена не тільки кордонами, а й окопами. Полісся і Волинь на думку автора цієї статті - це та територія нашої батьківщини, де окопи ще не заросли травою.

Минуле Волині і Полісся ознаменовано інтересами та наслідками їх досягнення різних політичних сил і держав. Одним із визначних інтересів на цьому історичному шляху було намагання досягти незалежності України. Нажаль все, що пов'язано з цим і сьогодні не однозначно сприймається в нашій державі та оцінюється з боку науковців. Наприклад події 1939 року, коли відбувся реальний факт злуки українських земель, був сприйнятий позитивно і слугував надією здійснення віковичних прагнень до національної розвитку і згоди. Водночас аналіз тогочасної зовнішньої політики дає підстави стверджувати, що радянське керівництво на чолі зі Сталіним менше всього думало про єдність України. Скоріше це сприяло йому у вирішенні проблем з кордонами. Як це було в радянсько - фінській війні 1940 р., коли радянська армія силою віддалила державний кордон від Ленінграду.

Не зважаючи на те, що протягом декількох століть відбувається бурхливий процес ствердження національної самосвідомості українського народу, в нашій країні думка про те, що суспільний розвиток, як у масштабі держави, так і її соціальних інститутів необхідно вибудовувати під конкретну концепцію, продуману і «вистраждану», поки ще не оволоділа масовою свідомістю, не стала тією матеріальною силою, яка рухає суспільство. Ймовірно, це є одним із чинників повільного розвитку нашого суспільства у багатьох сферах. Можливо, і для окремої людини, і для певного соціального інституту, і для держави в цілому, потрібне «надзавдання» - ідея, яка виправдовує його функціонування у власних очах і в очах оточуючих. Якщо така ідея відсутня або недосконала, тоді окрема людина переживає невроз

депресію, соціальний інститут – занепад, а держава те, що називають політичною кризою.

Існування України впродовж значного часу в складі багатонаціонального СРСР дало приклади численних страждань мільйонів українців, як і інших національних меншин, через недолугу, антинародну, злочинну національну політику керівництва СРСР, а найбільше - під час сталінізму.

Україна багатоклітинна, багатонаціональна держава в центрі Європи, прямує до багатонаціональної європейської спільноти з метою забезпечення найбільш повного здійснення проголошених конституцією держави прав і свобод своїх громадян не залежно від категорій визначених в ст.11 Основного Закону в якій зафіксовано, що етнопонаціональну структуру українського суспільства становить передусім українська нація, корінні народи і національні меншини [32, 6].

Фахівцями різних наук, в тому числі історичною, продовжує досліджуватись феномен кінця 20 ст., що ознаменований розпадом одного із значних у всесвітній історії багатонаціональних державних угруповань - СРСР.

На жаль слід зазначити факт відсутності у сучасних, в тому числі вітчизняних істориків єдиного підходу щодо визначення теоретичних основ поведінкових стратегій на основі історичних знань.

Боротьба із загрозами нинішньому українському суспільству і самому існуванню української держави, що визначені Указом Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» [42] передбачає гармонізацію історичної концепції, що у свою чергу не можлива без усвідомлення однієї із трагічних сторінок нашої історії – перебування під сталінською владою, яка історично зумовила війни, голодомори, репресії і депортації і призвела до демографічних деформацій, які у період радикальних суспільно-економічних трансформацій набули характеру демографічної кризи.

Завданням етнополітичного менеджменту в Українській державі в даний час є, крім всього іншого, вивчення історичного досвіду (як позитивного, так і негативного) ролі державного втручання в національні процеси. Це дозволить більш повно і ґрунтовно зрозуміти етнокультурну, мовну, соціальну ситуацію в середовищі конкретних національних меншин, які населяють сучасну Україну. Це відноситься зокрема до росіян, поляків, греків, татар, білорусів, німців, тощо та допоможе виробленню методів й напрацюванню алгоритмів взаємодії органів управління та організацій етнічних спільнот в інтересах активізації цієї категорії громадян у розбудові незалежної української держави.

Людина народжується для життя, щастя і творчої праці! Увесь цивілізований світ, згідно Статуту ООН, повинен керуватись проголошеними правами людини: «Ми віримо в основні права людини. Людську гідність і цінність людської особистості, в рівність прав чоловіків і жінок, а також в рівність прав великих і малих народів...» [31] Колишній Радянський Союз, як відомо, був одним із засновників ООН, підписав її статут. Але чи дотримувалась країна, її керівництво цих святих забор'язань, взятих на себе перед світовим співтовариством?

Політика в національному питанні, що впроваджувалась у колишньому СРСР вражає своєю жорстокістю і беззаконням. Сталінське насильство виникло з вимоги встановити однозначність і подолати амбівалентність. Так само, як просвітницькі модернізатори з міністерств царської Росії, більшовики мріяли про повний порядок, де будь-яку неясність буде геть викорінено. Держава була для них садівником, що перетворює дикі ландшафти на симетрично розплановані парки. Парк соціалізму мав складатися з модерних європейців, нових людей, звільнених від відсталого духовного та культурного спадку, котрі б святкували більшовицькі свята, носили більшовицький одяг і говорили більшовицькою мовою. Адже в земному раю могла бути лише одна людина з однією мовою. Більшовики прагнули перетворити «відсталу» багатонаціональну імперію в культурно однорідну зону. Російські комуністи були здібними учнями доби Розуму та Просвітництва. Те, чого не довершила природа, мали здійснити людські руки. Що розумом, в більшовицькому розумінні, не передбачалося, мало зникнути з дійсності. Соціалізм не суперечив проекту сучасності, цілком навпаки, він вважався його справжнім втіленням[4].

Люди можуть спокійно уживатися з відмінностями, доки вони шанують світогляд інших, як свій власний, навіть якщо його сформовано інакше. Однак там, де піддають сумніву саму можливість правоти іншого, вже не має шляху до бодай якогось компромісу. Більшовики не визнавали жодних рівноправних світоглядних можливостей, для них існувало лише одне тлумачення, яке давали вони. Саме у цьому полягають причини кримінального переслідування інакодумства та цькування всього того, що не підпадало під більшовицьку схему суспільного ладу.

Для встановлення однозначності треба було усунути ворогів, котрі протиставляли себе суспільному проекту більшовиків. Звідси, не могло бути спротиву тому, що влада видавала за розумне. А там, де спротив все ж поставав, це були «дії ворогів». Вороги належали до соціальних та етнічних спільнот, вони належали до класів або до націй. Завданням більшовиків було знищення цього колективного ворога за дорученням історії. Це був образ світу більшовиків, за якого модерне прагнення до однозначності набуло безпрецедентного радикалізму[9]

Більшовицькі наміри охопити та змінити спільноти імперії були несподіваними. Їх можна було здійснити лише у винятковий спосіб, тому що суспільному проекту більшовиків чинився спротив; тому що конкурентні тлумачення дійсності закривали більшовикам доступ до свідомості підлеглих громадян; тому що комуністи в деяких місцевостях не могли досягти послуху. Сталінський терор не в останню чергу був відповіддю на неспроможність комуністичної влади реалізувати свої тотальні претензії. Дійшло до того, що наприкінці насильство застосовували навіть до тих, хто всією душею і серцем мав вносити більшовицький проект у свідомість громадян: державних і партійних функціонерів. Очевидно, сталінізм став можливий лише там, де занадто високі сподівання розбивалися об похмурі реалії. [16, 13]

Як дійшло до того, що були замордовані не лише вигадані вороги режиму, але також його носії, комуністи, військовики та державні чиновники.

Великий філософ М.Бердяєв був переконаний і, ще в 1918 р. зазначав, що коли Росія претендуватиме на роль світової держави, їй необхідно буде докорінно змінити національну політику. «Велика світова імперія, - зазначив він, - в

основі якої лежить сила, а не слабкість пануючого національного ядра, не може вести національної політики, що викликає зло у тих народів, які вона охоплює, навіть всім нелюбов до себе і жагу визволення... Російська (русская) політика може бути лише імперіалістичною, а не націоналістичною, й імперіалізм наш, за нашим становищем у світі, має бути щедродарчим, а не хижацько-віднімаючим» [18, 110].

Трагічні результати сталінської національної політики і її продовжувачів, вселили у свідомість багатьох сучасних українців сумнів у потребі інтегруватись до багатонаціональних спільнот, навіть до більш демократичних і заможніших.

Потреби вдосконалення навчально виховного процесу під час вивчення проблем всесвітньої історії у вищій школі передбачають високий рівень достовірності і різнобічності знань про сутність чинників, які впливають на свідомість громадянина, студента, спонукають до патріотичних вчинків. Громадянська свідомість, громадянська активність і громадянська відповідальність нинішнього покоління громадян України не стане реальністю без належної оцінки історичного минулого в царині національних стосунків. На думку автора статті цьому має сприяти і історіографія сталінської політики в національному питанні.

Аналізуючи історіографічну традицію радянського періоду, можна зробити висновок, що процеси, явища і факти, які не вписувалися у наперед задану схему, певною частиною науковців аналізу не піддавалися, свідомо обминалися або й фальсифікувалися. Історик, в силу партійності науки, зобов'язаний був постійно вибирати між історичною та політичною доцільністю.

В УРСР історичні дослідження фактично втратили науковий характер. В своїй більшості проблеми національних меншин аналізувалися з кількісного боку [3], [23], а праці, що були підконтрольні керівництву вищих державних органів, зокрема Центральної комісії національних меншин, носили науково-популярний і пропагандистський характер,

Показовими з огляду на вище наведене, є період перед Другою світовою війною і роки війни. Сталінізм підірвав основи морально – політичної єдності багатонаціональної держави, знизив потенціал боєздатності збройних сил перед початком гітлерівської агресії, без належних, юридично обґрунтованих підстав тільки за потреб політичної доцільності жорстоко розправився з багатьма народами СРСР, безжалісно «добував» перемогу у війні.

З плином часу з'являється багато бажаючих переписати історію. Але історія, пам'ять мають залишатися такими, якими вони були в реальному житті. Справа в тому, що ця історія, йдеться про тексти, а не про реальний процес, тільки пишеться в останні 10-15 років зусиллями ряду українських, російських, польських, німецьких, британських, білоруських, фінських дослідників. Отож не з «переписувачами історії» слід боротися, а з тими, хто її свідомо чи з незнання спотворював, виступаючи від імені науки.

Доречно зауважити, що сучасні історичні джерела, наукова, мемуарна і публіцистична література дають можливість усунути допущені в минулому перекручення, спроби замовчування чи кон'юнктурного тлумачення окремих фактів, переосмислити і переоцінити деякі події того часу.

За історичною перемогою над фашизмом у Другій світовій війні для апологетів тоталітаризму появилася можливість сховати недоліки в стратегії і тактиці її досягнення. Надія на те, що війна все спливе, це надія злочинців, які призвели до мільйонних жертв, підірвали віру в справедливість, можливість жити цивілізовано.

У зв'язку з вище наведеним слід відзначити публікацію М.Головка, кандидата історичних наук, ректора Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок «Трансформація ідеології радянської влади та націоналістичного руху України під впливом подій Другої світової війни: погляди зарубіжних історіографів». В цій роботі він посилається на творчий доробок одного з визначних лідерів німецького цеху військових істориків Г.А.Якобсона [10], праці якого позначаються новими, в післявоєнний період методологічними підходами. Визначаючи свої власні книги (як і публікації інших своїх колег) такими, що обмежувалися лише військовим і державно-національним принципами висвітлення історії війни, Якобсон виступив за універсалізацію цих засад. Дослідник виділив п'ять принципів інтерпретації подій 1939-1945 рр. у світовій історіографії: військовий, національно-державний, регіональний, з точки зору світової історії, ідеологічний.

Критикуючи чотири з них, Якобсон обстоює пріоритет «методу світової історії», «глобального принципу», який, на його думку, міг забезпечити найбільш повну, об'єктивну та всебічну реконструкцію подій воєнної доби. Концептуальні засади німецького вченого було розвинуто в працях інших істориків не лише у Німеччині, а й в інших країнах світу.

Тим часом науковці намагалися осмислити окремі явища, базуючись, зокрема, на локалізованому Якобсоном ідеологічному принципі. Оминаючи ті праці, в яких йшлося про ідеологічне протистояння між Радянським Союзом, Німеччиною, членами осі Рим-Берлін-Токіо та антигітлерівської коаліції, коротко зупинимось лише на тих, що подавали перипетії ідеологічної боротьби на території Радянського Союзу. В ще більш вузькому розумінні йдеться про ідеологію націй і народностей, що населяли СРСР, та національну політику Кремля.

Помітивши симптоматику трансформацій у національній доктрині партійно-радянської верхівки, зарубіжні історики визначили її як перехід від марксизму-ленінізму до російського націоналізму. За докази бралися такі незаперечні факти: утвердження в свідомості мас ідеологеми «російський народ - старший брат» інших народів Союзу РСР; реанімація військових традицій російського народу і глорифікація його видатних полководців (О.Невського, Д.Донського, К.Мініна, Д.Пожарського, О.Суворова, М.Кутузова, Ф.Ушакова та інших); розробка нового тексту гімну СРСР тощо. Професор Кельнського університету Б.Майстер так пояснював цей феномен: «Якщо новий суспільний устрій витримав під час війни перевірку на міцність, то не в останню чергу завдяки закличу до російського націоналізму, який в оболонці радянського патріотизму більше, ніж соціалізм, відповідав рівню свідомості інтелігенції і всього народу» [1].

Сьогодні вже можна з певністю стверджувати, що історична правда і феномен війни в тому, що воювали не за «Сталіна», не «За Батьківщину» - СРСР, а за себе, за свою сім'ю, свій край.

Апологети, ідеологи сталінізму готові і сьогодні стверджувати та доказувати, що тільки завдяки Сталіну, Жукову і їм подібним досягнута перемога над фашизмом. Доказом цьому слугує результат телевізійного проекту 2008 року «Ім'я Росії», де Сталін за популярністю зайняв 3 місце.

Західні вчені, які уважно вивчали трансформацію сталінської національної доктрини в роки війни, констатують зміну ідеологічних акцентів. Так, американський аналітик К.Болен писав, що "...війна стимулювала у всій Європі, включаючи Радянський Союз, почуття націоналізму", що радянський уряд "...у своїй военній пропаганді сильно натискав на національні почуття і радянська преса виключно відображала російський націоналізм" [8, 813].

Відомий югославський політичний діяч М.Джилас, згадуючи зустріч югославської делегації зі Сталіним під час війни, звертає увагу на те, що радянський лідер у розмові замість звичного словосполучення "Радянський Союз" використовував слово "Росія". На думку цього дослідника, "це означало, що він не лише інспірує російський патріотизм, а й захоплюється ним, себе з ним ідентифікує" [27, 133].

У бесіді з відомим англійським журналістом А.Вертом "один дуже ортодоксальний комуніст", характеризуючи зміну гасел і акцентів національної політики партії, говорить: "...було абсолютно необхідно проголосити "націоналістичний неп" [13, 250].

Та навіть без такого повороту в політиці Кремля антикомуністичні сили у національних республіках послідовно вели боротьбу проти радянської влади. Антисталінській позиції у радянському суспільстві присвячено працю американського дослідника Д.Фішера, в якій розкриваються причини й форми протистояння більшовицькому режиму, його вплив на масову свідомість [7].

Витоки, ідейні джерела, причини самостійницького руху на території України в період Другої світової війни, його організаційні форми та реальні результати стали предметом спеціального дослідження багатьох зарубіжних дослідників, а праці П.Альтера, Б.Анберсона, Д.Армстронга, Ф.Баркгорна, Д.К.Марпліса, Р.С.Салліванта, Х.Сетон-Вотсона, Е.Д.Сміта [2] стали класичними. Та якщо дослідження П.Альтера та Е.Д.Сміта мають переважно теоретичний характер, то всі інші апелюють до конкретно-історичної тематики. Саллівант і Мерпліс обґрунтовують, яким чином більшовицька політика в Україні вплинула на деформацію суспільної свідомості, звертаючи увагу на те, що "сепаратистські тенденції" придушувалися жорсткими репресивними методами. Глибока за аналізом теоретичних підвалин українського націоналізму, його організаційної структури, еволюції ідеологічних і програмних засад, практичної діяльності праця Д.Армстронга – не дивлячись на значну кількість публікацій з нагоди відзначення у 2009 році 80 – річчя створення ООН та 100 – річчя від дня народження С.Бандери - єдина у своєму роді спроба комплексного дослідження цього історичного феномену в зарубіжній історіографії. Об'єктивна реконструкція подій, аналітичні, неупереджені підходи забезпечили не лише високий науковий рейтинг дослідження, а й переведення "українського питання" з політичної в суто дослідницьку площину.

Публікації теоретичного спрямування дозволяють зрозуміти динаміку складних суспільних процесів, основу яких становлять фактори самоорганізації людських спільнот, їх національної самоідентифікації, виникнення політичних та військових структур, які беруть на себе функції репрезентантів і борців за інтереси окремих категорій населення та націй, тощо.

Ознайомлення з працями А.Авторханова, Р.Арона, З.Бжезінського, Е.Гобсбаума, Н.Дейвіса, Е.Каннетті, Р.Конквеста [14] дають можливість простежити взаємозв'язок між різними чинниками суспільного розвитку і реальний зміст таких понять, як "народ", "влада", "режим", "партія", "суспільні рухи", "громадські об'єднання", а також з'ясувати необхідний мінімум умов для суспільної самодіяльності й різних форм волевиявлення населення, здатність реально впливати на ті чи інші явища й процеси.

Під час війни і по її закінченню радянський режим здійснив кілька вражаючих за своїми масштабами проектів, пов'язаних із переселенням великих груп людей. Більшість із цих проектів здійснювалися насильницькими і жорсткими методами. Їх результатом стала значна деформація національного і конфесійного складу населення. Впродовж 1944-1952 рр. тільки із західних областей України, не враховуючи Закарпаття, було виселено понад 200 тис. чоловік, звинувачених у зв'язках з націоналістами, належності до куркульства, відмові служити в Червоній Армії. Окрім того, здійснювався етноцид проти окремих етнічних груп: з України було виселено із забороною повернення майже 240 тис. кримських татар та понад 36 тис. болгар, греків, вірменів і циган. З прикордонних з Польщею районів України на схід СРСР депортували осіб польської та німецької національності. [35, 214]

Одними з перших до категорії «ворожих народів» потрапили етнічні німці, які проживали на території Союзу. За «пособництво гітлерівським загарбникам», «ворожу налаштованість до Рад» з різних куточків країни із Запорізької, Сталінської, Ворошиловградської, Дніпропетровської, Харківської областей і Криму, почалося виселення німецьких родин. В умовах Другої світової війни, незважаючи на появу ключових моментів, пов'язаних з депортацією, вивчення реакції німців на напад гітлерівської Німеччини не проводилося. Війна перед істориками висунула на перший план завдання пропаганди та агітації.

В історіографії питання помітним явищем стала праця В.Євтуха і Б.Чирка [30, 193], в якій дослідники вперше комплексно розглянули історію німців радянської доби. Вони перші серед вітчизняних дослідників опрацювали масив документальних матеріалів, що містяться у фондах Центральних архівів Києва, і на їх основі дослідили таку складову історії німців, як стосунки етносу з політичним режимом більшовизму. Вперше вводячи до наукового обігу велику кількість архівних матеріалів, автори досить фундаментально розглядають політичні механізми що врегульовували життєдіяльність німців, зокрема центральних і регіональних органів влади, які визначали і впроваджували пріоритети

державної національної політики, а також тих з них, що безпосередньо опікувалися проблемами німців: Центрального бюро німецьких секцій при ЦК КП/б/У, Відділу національних меншин НКВС, Центральної комісії національних меншин при ВУЦВК, Центрального статистичного управління тощо. Перші кроки у напрямку етнічного відродження німців автори бачать у державній національній політиці, контури якої почали проглядатися на межі 80-х – 90-х років.

У роботах Т.Гунчака, А.Безсонова, В.Перепаді лише частково проливається світло на проблему ставлення німців до національно-персональної автономії, встановлення радянської влади.[25] Тяжка доля німців, національно-культурні потреби за умов тоталітаризму розглядалася в публікаціях М.Панчука, Б.Чирко, Л.Польового, О.Мовчан, В.Марочко, М.Дмитрієнко, Д.Табачника, В.Мазура. Саме ці автори [37] зібрали досить значний фактичний матеріал, про те, як німці потерпали від політики експропріації, насильницького розкуркулення, хлібозаготівель, від спроби створити національну організацію – Спілку нащадків голландських вихідців на Україні, від каральних процесів тощо. Найбільше праць присвячувалося культурно-освітнім аспектам розвитку етноменшин. Окремі проблеми етнічних німців розглядалися у працях [45],[29,79-86.] узагальнюючого характеру, присвячених вузловим аспектам становища національних меншин в цілому. Значне місце в них відводилося сприйняттю чи не сприйняттю німцями державно-політичних акцій, соціальних наслідків державних експериментів, порушення прав людини в умовах тоталітарного режиму, каральних акцій і масових репресій та їх трагічним наслідкам для етносу в цілому.

На основі матеріалів з архівосховищ спецслужб В.Ченцов у своїй праці [44] змалював жахливу картину каральних акцій, які проводила більшовицька влада стосовно “шкідницької” нації.

Систематизований аналіз опублікованих статей у фахових, громадсько-політичних виданнях дозволив виявити, що в 1990-і роки історія етнічних німців розглядалася дослідниками в різних аспектах. Найбільший інтерес, через появу можливості залучити недоступні раніше документальні матеріали викликають праці вітчизняних українських, діаспорних та зарубіжних вчених, які були заборонені в умовах радянської влади. Принципово новим явищем стало звернення до досвіду вирішення національного питання різними політичними системами та режимами.

У 2001 р. в рамках міждержавного проекту “Україна діалог людей і культур” авторським колективом на чолі з Л.Новохатької опубліковано працю «Німці і німецька культура в Україні» [36, 191] де узагальнено результати попередніх наукових пошуків і зроблено яскраву і наочну за формою характеристику всього періоду життя німців на Україні в різні періоди історії. Книга досить оригінально ілюстрована, причому матеріали підібрані з тим, аби підкреслити особливий внесок етносу в духовний розвиток України, відтворити тривалий, плідний і багатогранний зв’язок української і німецької культур. Водночас навіть наявність великої кількості праць присвячених висвітленню долі німців на території Радянського Союзу, історіографія ще не закрила всі «білі плями» в цьому питанні.

На рубежі 80–90-х, у період „перебудови” в СРСР, почали з’являтися перші публікації у яких мова йшла про насильницькі депортації проти населення Західної України і Білорусії. Йдеться про дослідження В.Парсаданової, М.Бугая[21]. На початку 90-х років механізм функціонування радянської репресивно-каральної системи в Західній Україні дослідив І.Білас [19]. В своїй фундаментальній праці, написаній на основі недосліджених раніше архівних документів, автор простежив процес утворення репресивно-карального апарату у тісному зв’язку з формуванням тоталітарної системи СРСР. Цьому сприяло використання матеріалів засекречених архівів Міністерства внутрішніх справ, які були оприлюднені вперше.

Депортація у 1939-1941 рр. населення із західних областей країни займає особливе місце в історії України. По суті населення виселялось із власної землі державою яка не зуміла й не бажала стати для них власною. Вона засвідчила цинічність проголошених радянським режимом державних, в тому числі, національних цінностей, підтвердила антинародну сутність внутрішньої політики партійного керівництва.

Вказані події були повторені в діях комуністичного керівництва післявоєнної Польщі в 40-х - 50-х р. Цілий ряд документальних збірників про операцію “Вісла” з’явилися у Польщі й Україні. Перший з них, упорядкований польським істориком українського походження Є.Місило, був надрукований у Варшаві польською мовою в 1993р., і у Львові українською мовою – в 1997р. [12]. Несправедливість та жорстокість втручання держави в етно-національні стосунки між українцями і поляками дається взнаки в ході налагодження сьогоденних стосунків між сусідніми державами і народами.

Серйозний вплив на трактування політики більшовиків щодо населення Західної України і Білорусії мають праці В.М.Даниленка, Г.В.Касьянова і С.В.Кульчицького [26].Автори простежили, як в процесі утвердження командної економіки здійснювалася сталінська лінія на поглинення України загальносоюзними відомствами, висвітлена привентивна боротьба сталінського керівництва проти можливого у майбутньому українського сепаратизму. Наводиться великий архівний матеріал про поширення масового терору, без якого сталінський режим не міг утвердитися в суспільстві, на інтелігенцію.

Наслідком багаторічної праці є джерелознавче дослідження С.І.Білокона “Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917-1941 рр.)”, що з’явилося у Києві в 1999 р. У вступному слові академік НАН України І.М.Дзюба справедливо зазначив, що і зміст, і характер книги вийшли за межі авторського жанрового самовизначення: “джерелознавче дослідження”. Справді, хоч залучення величезної кількості джерел, докладна реконструкція за ними структури репресивних установ, режиму слідства, тюремного побуту, тощо — становить важливу частину змісту книги, вона має вагомні елементи політології та історіографії. Масові репресії сталінської доби автор визначає як соціальну і культурну катастрофу ХХ ст., яка ще довго впливатиме на життя країн, що виникли на території колишнього СРСР.[20]

Великого значення набуває науково-публіцистичний журнал “З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВС-КГБ”. Перший номер цього часопису - спільного видання Інституту історії України НАН України, Служби безпеки України, Державного комітету архівів України і Всеукраїнської спілки краєзнавців - вийшов у серпні 1994 р (головний редактор - Ю.Данилюк).

Нажаль через матеріальні утруднення не вдалося зберегти періодичність видання, але журнал виходить кожного року, навколо нього утворився постійний колектив дослідників, пов'язаних спільною працею у програмі "Реабілітовані історією". Поряд з науковими завданнями, які розв'язує журнал, він відіграє велику роль у відродженні історичної пам'яті. Без неї народ перетворюється на населення, яке живе сьогоднішнім днем. Маємо надію, що Указ Президента України «Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами на Україні» сприятиме діяльності редакційної колегії журналу у створенні та функціонуванні архіву національної пам'яті.[43]

В розпал Другої світової війни «настає черга» ще одному з антинародних проявів політики радянської влади в національному питанні - «детермінованих» репресій. В їх основі лежить система колективного заручництва за національною ознакою. У 1944р. з Кримського півострова було депортовано 229 тис. татар, греків, болгар, вірменів. Як і загальні національні процеси в СРСР у 30-50-х роках, вказане відбувалося на фоні визначеної Сталіним і втіленої в життя тези про постійне загострення класової боротьби і необхідності винищення „ворожих гнізд”, „викорчовування ворогів”, депортації цілих народів і груп народностей. Ця національна розправа крім всього іншого ставила за мету приховати істинні причини недієздатності продекларованих принципів сталінської національної політики. До них слід віднести наступне: відсутність переконань у міцності ідей соціалізму, силі рішень, що приймаються партією і державою, превалювання особистих інтересів та жорстокість самого Сталіна та його оточення (Л.Кагановича, Л.Берії, В.Молотова, Г.Малінкова та інших). Репресії по відношенню до політичних діячів, будівників так званого соціалістичного суспільства у національних регіонах країни, порушення демократичних принципів внутріпартійного життя, зміна ідеологічних орієнтацій, у тому числі і в національних відносинах.

Перші публікації про депортацію кримських татар з'явилися у зарубіжній літературі в другій половині 1940-х - на початку 1950-х рр. Статті В.Дубровського [28] і Г.Александрова [15] мали на меті проінформувати західне суспільство про насильницьке переселення і становище "покараних народів" в СРСР.

У 1950 - 1970 рр. були надруковані монографії Е.Кірімалія, Р.Конквеста, А.Некрича, в яких розглядаються певні подробиці депортації кримських татар в 1944 р., їх становище в умовах режиму спецпоселень.[11] З багатьох причин ці роботи, що виконані на доступних джерелах і оприлюднених державних документах не забезпечили повного висвітлення проблеми. Поза належною увагою залишилися працевлаштування, санітарно-медичне обслуговування, стан національної освіти й культури.

Закордонна історіографія новітньої історії кримськотатарського народу найбільшу увагу приділяє виникненню і розвитку національного руху кримськотатарського народу. Зокрема, цим питанням присвячені праці А.Фішера, Л.Алексєєвої, Е.Лазєрєні [6]. Як і в наведеному вище, обмеженість бази джерел позначилась на науковій якості їх публікацій.

Вивчення повоєнного становища кримськотатарського народу в СРСР інтенсивно починається з другої половини 1980-х років і посилюється в 1990-ті роки. Суттєвим внеском у дослідження історії депортації кримськотатарського народу стала діяльність російських вчених М.Бугая, В.Земскова, яким вдалося вперше ввести в науковий обіг цінні архівні документи центральних архівів СРСР. Але поданий матеріал лише в загальних рисах розкриває економічне і соціально-політичне становище спец-переселенців у повоєнний період і не дає можливості висвітлити історію депортації кримськотатарського народу зі всіма її складнощами і суперечностями[34].

Певне зацікавлення викликають дослідження сучасних російських дослідників. Серед них найбільш помітними були праці М.Губогло, С.Червоної [33]. Нажаль під час написання наукової праці вони не спирались на джерела кримськотатарською мовою, які розкривають окремі найбільш складні питання виникнення і розвитку національного руху.

Помітний внесок у розробку проблеми було зроблено українською історичною наукою. В дослідженнях В.Барана, О.Бажана, Ю.Зінченка, В.Сергійчука [17] розглянута політика режиму в Криму після виселення кримських татар, їх становище в умовах депортації, основні етапи діяльності кримськотатарського національного руху. Українські історики найбільш глибоко зуміли дати об'єктивну оцінку політики радянського режиму щодо кримських татар, порівнюючи її з політикою геноциду.

Історіографічний огляд як зарубіжної, так і вітчизняної наукової літератури дозволяє зробити висновок, що становище кримськотатарського народу в умовах депортації вивчено ще недостатньо. Окремих питанням, таким як облаштування, працевлаштування, кредитування спецпереселенців, їх продовольче забезпечення, причини високої смертності серед них належна увага науковцями не приділялась. До того ж, проблема участі кримськотатарського народу в розвитку економіки, демографічній, соціальній зміні повністю випадали з поля зору дослідників. Аналіз наукової літератури з цього періоду історії кримськотатарського народу обумовлює необхідність комплексного наукового узагальнення.

Як бачимо, з об'єктивних та суб'єктивних причин, політика сталінського режиму в період, що передував Другій світової війні, в її ході та після закінчення, залишається недостатньо дослідженою. До цих причин відносимо те, що тривалий час при розгляді державотворчих процесів, як у теорії, так і на практиці, відкидався національний фактор. Замовчування і ігнорування взаємозв'язку етнонаціональних і державницьких процесів завдало великої шкоди українському народу, всім націям і етнічним меншинам, які населяли СРСР.

В Україні поступово формується політична нація сучасного європейського зразка, біля джерел якої стоїть органічна належність членів українського соціуму до громадян України. Водночас на загальнодержавному й регіональному рівнях певним чином задовольняються етнокультурні, конфесійні, мовні та інші потреби громадян, що дозволяє зберегти унікальні особливості українського народу. Нагальною залишається і проблема збереження та розвитку етнічної ідентичності.

Наразі, для самої України розв'язання цього завдання – необхідна умова входження в європейське цивілізаційне поле.

Україна у спадок від минулого дістала вкрай строкате етносоціальне суспільство, “елементи” якого значною мірою все ще перебувають у різних ціннісно-смыслових горизонтах, специфічно сприймають минуле і бачать майбутнє, знаходячись в орбіті різних політичних міфологем. Справа національної ідентифікації наражається на перешкоди та непорозуміння, адже Україна лише спорадично мала досвід монолітного й цілісного існування, досить довго її “фрагменти” були в становищі своєрідних окраїн імперій.

Крім того, Україна – поліетнічна держава, в якій разом із домінуючим корінним народом – українцями, проживає понад 130 етноменшин. Молода держава з часу проголошення незалежності прагнула проводити виважену й осмислену етнонаціональну політику. Одна з перших серед країн СНД сформувала необхідну законодавчо-нормативну базу, яка стала гарантом етнонаціонального миру й злагоди. Конституція України зафіксувала положення (ст. 24), яке усунуло будь-які привілеї та обмеження громадян за ознакою етнічного походження. Світовий досвід переконує: об'єднання етносів у націю можливе лише шляхом самоідентифікації, яка передбачає наполегливе й цілеспрямоване, неухильне піднесення самосвідомості, відродження історичної пам'яті, духовності, дійову громадську самоорганізацію.

Досягнення названих цілей і завдань значною мірою залежить від державної підтримки етнокультур, забезпечення рівних можливостей для народів щодо їх реалізації у різних сферах матеріального й духовного життя, управлінні державними й громадськими справами. Нагальним є відновлення історичної справедливості стосовно депортованих у жорстокі радянські часи етносів доля яких – невід'ємна від долі українства.

1. 60 Jahre Sowjet - Russland. - Hannover, 1977.

2. Aler P. Nationalism. - London, New-York, Sydney, Auckland, 1994; Anderson B. Imagined Communities: Reflections of the Origin and Spread of Nationalism. - Cornell, 1983.; Armstrong D.A. Ukrainian Nationalism. - New-York, 1963. - 361 s; Barghoorn F.C. Soviet Russian Nationalism. - New-York, 1976. - 330 s; Marples D.K. Stalinism in Ukraine in the 1940-s. - N.Y., 1991; Sullivant R.S. Soviet Politic and the Ukraine. 1917-1957. - New-York, 1962. - 438 p.; Seton-Watson H. Nations and States. An Enqueiry Into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism. - Boulder, 1977; Smith A.D. The Ethnic Revival in the Modern World. - Cambridge, 1981.

3. Baberowski J. Wandel und Terror. Die Sowjetunion unter Stalin 1928-1941 // Jahrbucher fur Geschichte Osteuropas. 1995. № 43.

4. Bauman Z. Modern und Ambivalenz. Das Ende der Eindeutigkeit. Frankfurt am Main, 1995 S.20-21.

5. Courtois S. Die Verbrechen des Kommunismus // Das Schwarzbuch des Kommunismus. Unterdruekung, Verbrechen und Terror / Hrsg. S. Courtois u.a. Munchen, 1998

6. Fisher A. The Crimean tatars. - Stanford, Californija: 1978; Алексеева Л. История инакомыслия в СССР. - Вермонт: Хроника пресс, 1984; Lazzarini E. Crimean tatars// The nationalities questions in the Soviet Union. - London-New - York: 1990

7. Fisher G. Soviet Opposition of Stalin: A Case Studying World War II. - Cambridge, 1952

8. Foreign Relation of the United States. Diplomatic Paper. Vol. IV. - Washington D.C., 1966

9. Halfin I. From Darkness to Light. Class, Consciousness, and Salvation in Revolutionary Russia. Pittsburgh, 2000.

10. Jacobsen H.-A. Der Zweite Weltkrieg. Grundzuge der Politikund Strategie in Document. - Frankfurt-am-Mein - Hamburg, 1965.

11. Kirimal E. Der nationale kampf der Krimturken mit besonderer Berücksichtigung der Jahre 1917-1918. - Emsdetten (Westf). 1952;

Конквест Р. Жньва скорботи: Радянська колективізація і голодомор. - К., 1993; Конквест Роберт. Роздуми над сплюндрованим сторіччям / Переклад з англ. О.Мокровольського. - К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003.; Conquest Robert The Harvest of Sorrow. Soviet Collectivization and the Terror Famine. - New - York; Oxford: Oxford University Press, 1986.; Некрич А. Наказанные народы. - Нью Йорк: Хроника 1978., 176 с.

12. Misio E. Akcja "Wisla". Dokumenty. - Warszawa: Archiwum Ukraienskie - Zaklad Wydawniczy "Tyrsa", 1993. - 524 s.

13. Werth A. Russia at War 1941-1945. - London, 1964

14. Авторханов А.Г. Технология власти // Вопросы истории. - 1991. - № 1-12; Авторханов А.Г. Ленин в судьбах России // Новый мир. - 1991. - № 1. - С. 165-179; Авторханов А. Империя Кремля. - Минск, Москва, 1991. - 42 с.; Арон Р. Мир і війна між націями. - К., 2000. - 686 с.; Бжезінський З. Велика Шахівниця. Американська першість та її стратегічні імперативи. - Львів - Івано-Франківськ, 2000. - 236 с.; Гобсбаум Е. Вік екстремізму. Коротка історія ХХ віку. 1914-1991. - К., 2001. - 544 с.; Дейвіс Н. Європа. Історія. - К., 2000. - 1464 с.; Каннети Е. Маса і влада. - К., 2001. - 416 с.; Конквест Роберт. Роздуми над сплюндрованим сторіччям. - К., 2003. - 377 с

15. Александров Г. Истребление крымских татар // Социалистический вестник (Париж), 1950. март.

16. Баберовські Й. Червоний терор (переклад з німецької) Видавництво „К.І.С” 2007. -с.280

17. Баран В. Крим: 1994 рік. Архівні джерела про депортацію // Сучасність. - 1993. №8. - С72-78; Бажан О.Г. Кримськотатарський національний рух (друга половина 40-х-початок 90-х років.)//Кримські татари 1944-1994рр. Статті. Документи. Свідчення очевидців. (Упор. Бажан О.Г., Данилюк Ю.З.) Відпов. Ред.. Ю.З. Данилюк - К.: Рідний край, 1995. - С.17-70; Зінченко Ю.І. Кримські татари : історичний нарис. К.: 1998; Сергійчук, В. Геноцид національних меншин у радянській Україні в 20 - 80-ті рр. ХХ ст. / В. Сергійчук // Вісник Київ. ун-ту, серія «Українознавство». - К.: Вид-во КНУ, 2001

18. Бердяев Н. Судьба России. - М., 1990.

19. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953: У 2 кн. - К., 1994.

20. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР, 1917-1941 рр.: Джерелознавче дослідження. К., 1999. 447 с.

21. Бугай М.Ф. Депортації населення з України (30-50-ті роки) // ВІСН. - 1990. - №10; Парсаданова В.С. Депортація населення из Западной Украины и Западной Беларуси в 1939-1941 гг. // Новая и новейшая история. - 1989. - №2. - С.32-34

22. Вейгман С. Маленькие трагедии Большого террора (об истязаниях применявшихся в советских тюрьмах с 1937 года) // Сгноленные новости. 2002., 6-12 августа

23. Глинский А. Национальные меньшинства на Украине. - Харьков, 1927.

24. Горовский Ф.Я., Хонигсман Я.С., Найман А.Я., Елисаветский С.Я. Евреи Украины (краткий очерк истории). - Ч. II. -

К., 1995

25. Гунчак Т. Українська Народна Республіка і національні меншості // Україна в сучасному світі. Матеріали наукової конференції Республіканської асоціації українознавців. Київ, 15 – 16 червня 1990 р. – К., 1990.; Безсонов А. Друзья Иерусалима. Немцы России: энциклопедия. Т. 1: А-И / Ред. сов.: А.Айсфельд, В.Бем, С.Бобылева, Д.Брандес, Н.Варденбург, А.Герман, В.Карев и др. – М.: ЗРН.1999. – С.743.
26. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20 – 30-ті роки. – К.,1991.; Даниленко В.М. До витоків політики «українізації» // Україні ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: 36. статей. – К.,1993; Кульчицький С. Зміст радянської українізації 20-х років // Сучасність. – 1998. – №9
27. Джилас М. Разговоры со Сталиным // Смена. - 1990. - № 1
28. Дубровський В. Кримська Автономна Республіка (Некролог).- Чорноморський Збірник.-1947, Т.10
29. Етнічні спільноти України: Довідник / Гол. ред. Євтух В. – К., 2001
30. Євтух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні (1920-і – 1990-і роки). – К.: Інтел, 1994.
31. Ключенко Д.М. Репресивна політика сталінізму: архівні документи свідчать / Д.М.Ключенко, Л.І.Фурсенко. – О.: Астропринт, 2006. - с.172
32. Конституція України. — К., 1997.
33. Крымскотатарское национальное движение: В 4 т. / РАН. Центр по изучению межнациональных отношений (Тубогло М.Н., Червонная С.М.) -М., 1992.-Т.1
34. М.Ф.Бугай. Депортація кримських татар у 1944 році.//УІЖ.-1992.-№1; Бугай М.Ф. Депортації населення з України (30-50-ті роки) //УІЖ.-1990. - №10.; Земсков В.Н. Заключение, спецпоселенцы, ссыльнопоселенцы, ссыльные и высланные.// История СССР. - 1995. - №5
35. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Зб. документів і матеріалів / Упор. М. Панчук та ін. — К., 1994
36. Німці і німецька культура в Україні /Авторський колектив: Л.Новохатько – керівник, Н.Кьон, Е.Плесьська. – К., 2001.
37. Панчук М., Польовий Л. Під пресом тоталітарного режиму. Німці України в радянський період // Політика і час. – 1992., – № 9 – 10.; Мовчан О.М. Голод 1921 – 1923 рр. На Україні // Український історичний журнал. – 1990. – № 10.; Дмитрієнко М., Табачник Д., Чирко Б. Німці в Україні: історія і сучасність // Віче. – 1992. – №5.; Мазур В. Соціокультурний феномен німецьких поселень в Україні 1920 – 1922 років // Історія Півдня України від найдавніших часів до сучасності: проблеми національного, соціального, економічного розвитку. Збірник наукових праць. Частина 2. Одеса – Миколаїв, 1999.; Марочко В., Чирко Б. Національні виміри голодомору в Україні 1932 – 1933 рр. (Документальна розповідь). // Відродження – 1993. – № 8.
38. Парсаданова В.С. Депортация населения из Западной Украины и Западной Беларуси в 1939-1941 гг.// Новая и новейшая история. - 1989. - №2. - С.32-34; Бугай М.Ф. Депортації населення з України (30-50-ті роки) //УІЖ.-1990. - №10. - С.34
39. Рашмадімов А. За інтернаціональне виховання молоді // Національне питання на партійних з'їздах. – Харків, 1930. – Вип.. 5.
40. Репресії 20-30-40-х і початку 50-х років на Україні: Наук.-доп. бібліогр. покажчик. К., 1992. 186 с.
41. Супруненко Н.И. Украина в Великой Отечественной войне Советского Союза. - К., 1965; Великая Отечественная война Советского Союза 1941 – 1945гг.-М.1965; Украинская ССР в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. В 3-х Т. –К.: Политиздат Украины. -1975. Т.3.; Масловский В.И. В борьбе с врагами социализма в западных областях Украины 1935-1950.- Львов.1984.
42. Указ Президента України № 105/2007 від 12 лютого 2007 року «Про Стратегію національної безпеки України»,-П.2
43. Указ Президента України від 23 січня 2009 року №37/2009- «Про розсекречення, оприлюднення та вивчення архівних документів, пов'язаних з українським визвольним рухом, політичними репресіями та голодоморами на Україні»
44. Ченцов В.В. Трагические судьбы. Политические репрессии против немецкого населения Украины в 1920-е – 1930-е годы: М., 1998.
45. Якубова Л. Соціально-економічне становище етнічних меншин в УССР (20 – і початок 30-х років ХХ ст.). – К., 2004;

Йосип НАДОЛЬСЬКИЙ, Валентина НАДОЛЬСЬКА (Луцьк)

ВИСЕЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ІЗ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Звільнення західних областей України від фашистських загарбників стало початком складного процесу утвердження в регіоні радянської влади, докорінного зламу традиційно усталеного суспільно-політичного та соціально-економічного життя, що здійснювався у повоєнні роки під гаслами „соціалістичних перетворень” та супроводжувався широким застосуванням щодо місцевого населення репресивно-каральних технологій здійснення влади.

У переліку завдань, запланованих партійними органами вже наприкінці 1943 – на початку 1944 рр. для реалізації у звільнених областях, важливе місце посіло питання очищення цих територій від учасників національно-визвольних змагань та членів їх сімей, прихильників патріотичного руху.

„Очищення території від „ворожих елементів” проводилося шляхом поширення „заходу” на всі категорії підозрілої верстви або кола осіб, включаючи членів сімей, родичів, знайомих. Виселення ставали не лише методом боротьби проти інакомислення, але й засобом загального залякування з метою унеможливлення будь-яких проявів незадоволення. Керівних працівників, які добиралися переважно в інших областях України та східних районах СРСР, цілеспрямовано орієнтували на використання силових, жорстоких аж до репресій методів, а місцеве середовище рекомендували розглядати як однозначно вороже.

В першу чергу до „ворожих елементів” радянською владою були віднесені учасники організованого національного підпілля, які не лише проводили агітаційну роботу серед місцевого населення під гаслами „За самостійну Україну без більшовиків”, але й військові дії проти радянських партизанських загонів, з’єднань Червоної армії, користуючись при